

18.11.2015

Dnro 2469/4/14

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteri Piatta Skottman-Kivelä

OPETUSHALLITUKSELLE MOITTEET VIRSIVISAN JÄRJESTELYISTÄ PERUSKOULUSSA

1

KANTELU

Eduskunnan oikeusasiamiehen kansliaan saapui kolme kirjettä, joissa arvosteltiin Opetushallituksen sekä sen nimettyjen viranhaltijoiden menettelyä asiassa, joka koski ns. Virsivisan järjestämistä sekä yhteistyötä Suomen evankelisluterilaisen kirkon kanssa erityisesti seuraavasti.

Dnro 2404/4/14

Kantelija pyysi 28.5.2014 saapuneessa kirjeessään tutkimaan Opetushallituksen menettelyä sen järjestäessä yhteistyössä Suomen Evankelis-luterilaisten Seurakuntien Lapsityön Keskus ry:n (jäljempänä SLK) kanssa perusopetuksen kolmas- ja neljäsluokkalaisille suunnatun Virsivisan. Kirjeen mukaan Virsivisaa oli markkinoitu järjestettäväksi osana opetusta, mikä kantelijan mielestä rikkoi julkiselle vallalle asetettua velvoitetta neutraalisuuteen ja puolueettomuuteen. Edelleen kantelijan mielestä Opetushallituksen opetusneuvos Pekka Iivonen oli SLK:n johtokunnan jäsenenä ollut hallintolaissa tarkoitetulla tavalla esteellinen osallistumaan Virsivisaa koskevan asian käsittelyyn Opetushallituksessa. Kantelija pyysi myös tutkimaan Opetushallituksen yleissivistävän koulutuksen ja varhaiskasvatuksen johtajan - - - menettelyä asiassa.

Dnro 2469/4/14

Helsingin vapaa-ajattelijat ry arvosteli 2.6.2014 saapuneessa kirjeessä Opetushallituksen menettelyä rohkaista Kirkkohallituksen kanssa lähettämällään kirjeellään toisen asteen oppilaitoksia järjestämään syksyn 2014 seurakuntavaalien ennakkoäänestys oppilaitosten tiloissa. Edelleen kantelukirjoituksesta ilmenevän näkemyksen mukaan Virsivisan järjestäminen eri oppiaineiden opetuksen yhteydessä oli vastoin perusopetuksen tunnustuksettomuutta ja loukkasi oppilaiden uskonnonvapautta. Kantelussa pidettiin Virsivisaan osallistumisen vapaaehtoisuutta näennäisenä. Kantelijatahon mielestä vaikutti siltä, että Opetushallitus samaistuu yhden uskontokunnan edustajaksi ja pyrkii edistämään koululaisten indoktrinointia kristinuskoon.

Dnro 3657/4/14

Kantelijan valtioneuvoston oikeuskanslerille 27.5.2014 osoittaman kirjeen mukaan Opetushallitus osallistuu yksittäisen uskontokunnan tunnustuksen levittämiseen tiedottaessaan ja osallistuessaan Virsivisan järjestämiseen. Edelleen kantelijan mielestä opetusneuvos Iivonen oli ollut esteellinen käsittelemään Virsivisa-asiaa Opetushallituksessa. Kantelija arvosteli myös opetusneuvos Iivosen esiintymistä medialähetysjärjestö IRR-TV:n video-ohjelmassa, jossa Iivonen muun ohella oli viitannut ”uskonnottomien henkilöiden valitettavasti aiheuttamiin ongelmiin”.

Valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta annetun lain 3 §:n nojalla kantelukirjoitus on 28.8.2014 siirretty oikeusasiamiehelle käsiteltäväksi.

2

SELVITYS

Kantelukirjoitusten johdosta Opetushallitus antoi lausunnon sekä johtaja - - - ja opetusneuvos Pekka Iivonen selvitykset.

3

RATKAISUN PERUSTEET

3.1

Keskeiset oikeusohjeet

Perustuslain 11 §:n mukaan jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus. Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Uskonnon ja omantunnon vapaus on myös useiden Suomea velvoittavien kansainvälisten sopimusten takaama ihmisoikeus (esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 9 artikla, YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 18 artikla). Euroopan ihmisoikeussopimuksen 1. lisäpöytäkirjan 2 artiklan mukaan keneltäkään ei saa kieltää oikeutta koulutukseen. Hoitaessaan kasvatuksen ja opetuksen alalla omaksumiaan tehtäviä valtion tulee kunnioittaa vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus. Artikla sisältää velvoitteen kunnioittaa vanhempien vakaumuksia varsinaisen uskonnon opetuksen ohella myös koulujen muussa toiminnassa.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen (LOS) 3 artiklan 1 kohdan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. LOS 12 artiklassa taataan lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeus vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. LOS 14 artiklan mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen (1 kohta). Sopimusvaltiot kunnioittavat vanhempien ja laillisten huoltajien oikeuksia ja velvollisuuksia antaa lapselle ohjausta hänen oikeutensa käyttämisessä tavalla, joka on sopuissa lapsen kehitystason kanssa (2 kohta).

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Uskonnonvapauslain 6 §:n mukaan oikeudesta saada uskonnon opetusta säädetään erikseen.

Perusopetuslain 13 §:ssä on säädetty uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksesta. Perusopetuslain 4 §:n 2 momentin mukaan Opetushallitus päättää perusopetuksen eri oppiaineiden ja aihekokonaisuuksien, oppilaanohjauksen ja muun tässä laissa tarkoitetun opetuksen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä sekä kodin ja koulun yhteistyön ja oppilashuollon keskeisistä periaatteista ja opetustoimeen kuuluvan oppilashuollon tavoitteista (opetussuunnitelman perusteet).

Opetushallitus on 16.1.2004 (Dnro 1/011/2004) antanut tällä hetkellä voimassa olevat opetussuunnitelman perusteet, jotka ovat opetuksen järjestäjiä sitova normi.

Opetussuunnitelman perusteiden mukaan uskonnon opetus ei ole tunnustuksellista eikä sen tarkoitus ole kasvattaa ja sitouttaa oppilaita mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan vaan perehdyttää oppilaita omaan uskontoonsa sekä tutustuttaa muihin uskontoihin.

Hallintolain 28 §:n 1 momentin 5. kohdan mukaan virkamies on esteellinen, jos hän tai hänen 2 momentin 1 kohdassa tarkoitettu läheisensä on hallituksen, hallintoneuvoston tai niihin rinnastettavan toimielimen jäsenenä taikka toimitusjohtajana tai sitä vastaavassa asemassa sellaisessa yhteisössä, säätiössä, valtion liikelaitoksessa tai laitoksessa, joka on asianosainen tai jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa. Saman säännöksen 7. kohdan mukaan virkamies on esteellinen, jos hänen puolueettomuutensa jostain muusta erityisestä syystä vaarantuu. Hallintolain 29 §:n 2 momentin mukaan virkamies ratkaisee itse kysymyksen esteellisyydestään.

Kantelujen vireille tullessa voimassa olleissa Opetushallituksen ohjeissa (Perusopetuslain muutoksen vaikutukset uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetukseen sekä koulun toimintaan 19/2006, voimassa 19.9.2014 asti) oli todettu tutustumisen rukouksiin, virsiin ja uskonnollisiin toimituksiin olevan osa oman uskonnon opetusta. Ohjeiden mukaan koulu voi edelleen järjestää myös uskonnollisia tilaisuuksia, jollaiset tilaisuudet katsotaan uskonnon harjoittamiseksi. Perustuslain 11 §:n 2 momentin mukaan ketään ei voida velvoittaa osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Opetushallitus antoi muun muassa perustuslakivaliokunnan ja ylimpien laillisuusvalvojien esittämiin kannanottoihin viitaten 16.9.2014 esi- ja perusopetuksen järjestäjille tarkistetut ohjeet uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetuksen ja uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisestä. Ohjeissa (Dnro 3/012/2014) on katsomusaineiden opetuksen osalta muun ohella todettu:

Uskonnon opetus järjestetään perusopetuksen valtakunnallisten opetussuunnitelman perusteiden ja niiden määräämällä tavalla laadittujen paikallisten opetussuunnitelmien mukaisesti. Uskonnon opetus ei ole Suomen perustuslain 11 §:ssä tarkoitettua uskonnon harjoittamista. Uskonnon opetukseen sisältyy olennaisena osana oman uskonnon tuntemus. Uskontoon perehtymiseen kuuluu myös tutustuminen uskonnonharjoittamisen muotoihin ja tapoihin. Tutustuminen rukouksiin, virsiin ja uskonnollisiin toimituksiin on osa uskonnon opetusta (eduskunnan perustuslakivaliokunnan mietintö 10/2002 vp). (...) Esimerkiksi opetukseen liittyvä opintokäynti, jossa tutustutaan kirkkoon, moskeijaan tai vastaavaan uskonnolliseen rakennukseen tai seurataan uskonnollista toimitusta siihen osallistumatta, ei ole uskonnollinen tilaisuus vaan osa opetusta. Kaiken opetuksen ja muun toiminnan tulee olla pedagogisesti perusteltua ja opetussuunnitelman mukaista.

Koulun uskonnon harjoittamiseksi katsottavien uskonnollisten tilaisuuksien osalta ohjeissa on todettu:

Koulujen on tilaisuuksien aikana mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vaihtoehtoista ja mielekästä toimintaa (perustuslakivaliokunta 2/2014 vp). Vaihtoehtoisen toiminnan tulee olla, uskonnollista sisältöä lukuun ottamatta, luonteeltaan ja tavoitteiltaan mahdollisimman samankaltaista kuin siinä tilaisuudessa, jonka tilalla muuta toimintaa järjestetään. Koulun tulee huolehtia myös siitä, ettei uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta tai osallistumatta jättämisestä aiheudu oppilaalle leimautumista tai muita haitallisia seuraamuksia. (...) Koulun on myös huolehdittava siitä, että tieto koulun uskonnollisista tilaisuuksista ja toimituksista sekä niille vaihtoehtoisesta toiminnasta sekä niiden sisällöstä saavuttaa huoltajat ja oppilaat riittävän ajoissa.

3.2

Saatu selvitys

Seurakuntien Lapsityön Keskuksen verkkosivujen (ks.www.evl-slk.fi) mukaan SLK ry. on kirkollinen järjestö, jonka toiminta-ajatuksena on muun muassa edistää kristilliseltä

arvopohjalta lapsen kokonaisvaltaista kasvua, erityisesti hengellisyyttä ja hyvää elämää kodissa, seurakunnassa ja yhteiskunnassa sekä vahvistaa lasten ja perheiden sitoutumista seurakuntaan muun muassa tarjoamalla perheille kristityn identiteettiä vahvistavia materiaaleja ja verkkopalveluja.

Opetushallituksen lausunnon mukaan SLK ry:n organisoimaa Virsivisa- kilpailua on vuodesta 2003 alkaen järjestetty yhteistyössä Opetushallituksen ja Kirkkohallituksen kanssa. Kilpailu järjestetään joka toinen vuosi ja se on suunnattu perusopetuksen 3. ja 4. vuosiluokan oppilaille. Virsivisalla halutaan innostaa koululaisia virsien laulamiseen ja suomalaisen virsiperinteen monipuoliseen tuntemiseen. Visa tapahtuu kolmivaiheisesti koulu- ja paikallistasolla, alue- ja finaalivehässä. Osallistujista muodostetaan kolmen hengen joukkueita. Kahden jäsenen on oltava samat visan kaikissa vaiheissa. Koulu- ja paikallistasolla opeteltavia virsiä on yhteensä 20, aluevaiheessa näiden lisäksi opeteltavaksi tulee viisi uutta virttä, samoin finaalivehässä.

Kaudella 2014–2015 Virsivisaan osallistui 4500 koululaista, 243 ryhmää, 143 koulua ja 66 kuntaa (ks. www.virsivisa.fi). Tilastokeskuksen mukaan peruskoulua käyvien 3–4 vuosiluokkien yhteismäärä ylitti samaan aikaan 100 000. Näin ollen Virsivisaan osallistui alle viisi prosenttia kyseisistä ikäluokista (Tilastokeskus: Peruskoulun oppilaat ja päättötodistuksen saaneet maakunnittain 2014).

Opetushallitus on tiedottanut kouluja kilpailusta. Opetushallituksen lausunnon mukaan tiedottaminen vuoden 2014–2015 Virsivisasta tapahtui opetusneuvos Pekka Livosen opetuksen järjestäjille toukokuussa 2014 lähettämällä sähköpostikirjeellä. Tiedotteessa oli korostettu, että Virsivisaan osallistuminen oli jokaiselle oppilaalle vapaaehtoista, eikä visaa ollut sidottu minkään yksittäisen oppiaineen opetukseen. Tiedotteessa oli myös korostettu, ettei visa saanut häiritä siihen osallistumattomien opiskelua.

Opetushallituksen lausunnossa todetaan, että uskonnon opetus ei saa sisältää uskonnon harjoittamista eikä se saa olla luonteeltaan uskontoon sitouttavaa. Perustuslain 11 §:n tarkoittama uskonnon ja omantunnon vapautta koskeva säännös edellyttää, että myöskään muiden oppiaineiden opetus ei saa sisältää uskonnon harjoittamista.

Opetushallituksen antamissa opetussuunnitelman perusteissa on eri oppiaineiden oppimäärien tavoitteet ja keskeiset sisällöt. Opetuksen järjestäjien tulee laatia opetussuunnitelmansa näiden perusteiden mukaisesti. Opetussuunnitelmassa voidaan opetuksen järjestäjän päätöksellä lisätä paikallisia tavoitteita ja sisältöjä, mutta ne eivät saa olla ristiriidassa opetussuunnitelman perusteissa olevien oppimäärien tavoitteiden ja sisältöjen tai lainsäädännön kanssa.

Opetushallituksen mukaan uskonnon opetuksen sisältöihin kuuluu virsiin, hengellisiin lauluihin ja kirkkomusiikkiin tutustuminen. Samoin musiikin opetuksessa tutustutaan eri musiikin lajeihin, joihin kuuluvat myös virret, hengelliset laulut ja kirkkomusiikki. Äidinkieli ja kirjallisuus - oppiaineessa voidaan virsiin tutustua esimerkiksi runoina.

Opetushallituksen näkemyksen mukaan se ei ole rikkonut julkiselle vallalle asetettua puolueettomuuden vaatimusta tiedottaessaan kouluja Virsivisasta. Opetusneuvos Livosen opetuksen järjestäjille sähköpostina lähettämä Virsivisaa koskeva tiedote oli asianmukainen, kun siinä oli korostettu visaan osallistumisen vapaaehtoisuutta ja sitä, ettei visa ole sidottu minkään oppiaineen opetukseen. SLK ry:n Virsivisaa koskevassa tiedotteessa oli esitetty toimintavinkkejä, miten virsiä voidaan liittää eri oppiaineiden opetukseen. Tiedote sisälsi muun muassa maininnan virsien liittämistä äidinkielen, uskonnon, musiikin, kuvaamataidon ja liikunnan opetukseen.

Opetushallituksen mielestä SLK ry:n tiedotteessa esitetyt Virsivisan toteuttamistapaa koskevat toimintavinkit eivät kaikilta osin olleet perustuslain 11 §:n mukaisia:

Uskonnon harjoittamiseksi katsottavaa virsien laulamista osana eri oppiaineiden opetusta ei voida Opetushallituksen näkemyksen mukaan uskonnon ja omantunnon vapaus huomioon ottaen pitää hyväksyttävänä. Myöskään oman uskonnon opetukseen ei voi sisältyä uskonnon harjoittamista, koska uskonnon opetus on tunnustuksetonta.

Siten Opetushallituksen tiedotekirjeen ja SLK ry:n tiedotteen mukainen tapa toteuttaa Virsivisaa ovat olleet osittain ristiriidassa keskenään. Opetushallituksen mukaan se pyrkii vastaisuudessa varmistamaan, ettei sen viittaamiin tietolähteisiin sisälly virheellistä informaatiota.

Opetusneuvos Pekka Iivosen esteellisyyden arvioinnin osalta Opetushallituksen lausunnossa todetaan, ettei Iivosta voida Opetushallituksen mielestä pitää hallintolain 28 §:n 1 momentin 5. kohdan tarkoittamalla tavalla esteellisenä. Ottaen kuitenkin huomioon Iivosen asema SLK ry:n johtokunnan jäsenenä, on Opetushallituksen tiedotekirjeen lähettäminen Iivosen toimesta ja nimellä voinut kuitenkin synnyttää ulkopuolisille vaikutelman, joka on vaarantanut luottamuksen hänen puolueettomuuteensa asian hoitamisessa. Opetushallituksen mukaan olisikin perustellumpaa ollut, että Iivonen olisi pidättäytynyt Virsivisasta tiedottamisesta ja hänen esimiehensä olisi antanut tehtävän jonkun toisen virkamiehen hoidettavaksi.

Siltä osin kuin asiassa oli kyse seurakuntavaalien järjestämisestä oppilaitosten tiloissa, Opetushallituksen lausunnossa todetaan muun ohella, että valtioneuvoston 15.12.2011 hyväksymän koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman yhtenä tavoitteena on aktiivinen kansalaisuus. Tavoitteena on lisätä lasten ja nuorten valmiuksia vaikuttaa demokraattisessa yhteiskunnassa esimerkiksi luomalla kansalaisjärjestöille ja muille yhteiskunnallisille liikkeille nykyistä avoimempia mahdollisuuksia esitellä toimintaansa kouluissa ja oppilaitoksissa. Opetushallitus pitää perusteltuna, että oppilaitoksille on suositeltu mahdollisuutta toteuttaa seurakuntavaalien ennakoäänestys oppilaitosten tiloissa varsinkin, kun seurakuntavaalit ovat ainoa vaali, jossa äänioikeus on 16 vuotta täyttäneellä. Kun seurakuntavaaleihin voivat halutessaan osallistua vain seurakunnan jäsenet, Opetushallitus katsoo, että vaalien järjestäminen oppilaitosten tiloissa ei loukkaa kenenkään uskonnon ja omantunnon vapautta. Opetushallitus ei pidä seurakuntavaalien järjestämistä oppilaitosten tiloissa myöskään Euroopan ihmisoikeussopimuksen 9 artiklan tarkoittaman indoktrinaation kiellon vastaisena, koska järjestelyllä ei pyritä vaikuttamaan niiden henkilöiden toimintaan, jotka eivät voisi edes äänestää kyseisissä vaaleissa.

Johtaja - - - ja opetusneuvos Iivosen selvitysten mukaan Iivonen oli toiminut SLK:n johtokunnassa yksityishenkilönä, ei Opetushallituksen nimeämänä. Selvityksistä ilmenevän käsityksen mukaan Iivonen ei ole ollut esteellinen tiedottamaan Virsivisasta, koska hän ei ole päättänyt viraston kantaa tiedotukseen liittyen. Iivosen mukaan hänen lausumansa medialähetysjärjestön tv-ohjelmassa oli huonosti muotoiltu vastaus toimittajan väitteeseen. Lausuman tarkoitus oli ”korjata toimittajan asenteellista kantaa yhden uskonnollisen ryhmän toimintaan”.

3.3

Uudet opetussuunnitelman perusteet

Opetushallitus on hyväksynyt uudet perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 22.12.2014 (Dnro 104/11/2014). Näiden perusteiden mukainen paikallinen opetussuunnitelma otetaan käyttöön vuosiluokkien 1–6 uskonnon opetuksessa 1.8.2016. Perusteet on julkaistu Opetushallituksen sarjassa Määräykset ja ohjeet 2014:96. Vuosiluokkien 3–6 uskonnon ja elämäntiedon opetusta käsitellään julkaisun sivuilla 246–256. Kanteluihin liittyen on syytä lyhyesti tarkastella sitä, millä tavoin uskonnon opetus uuden opetussuunnitelman mukaan tulee järjestää.

Opetussuunnitelman perusteissa määritetään uskonnon opetuksen tavoitteet. Vuosiluokille 3–6 on lueteltu 12 tavoitetta. Tavoitteena on ohjata oppilasta perehtymään opiskeltavan uskonnon pyhiin kirjoihin, kertomuksiin ja keskeisiin oppeihin sekä tutustumaan opiskeltavan uskonnon rituaaleihin, tapoihin, pyhiin paikkoihin ja rakennuksiin. Edelleen tavoitteena on auttaa oppilasta tunnistamaan uskonnollisen kielen erityispiirteitä ja vertauskuvallisuutta sekä etsimään, arvioimaan ja käyttämään uskontoa koskevaa tietoa erilaisista lähteistä. Oppilasta opastetaan perehtymään Suomen ja Euroopan uskonnollisiin ja katsomuksellisiin juuriin ja nykytilaan, kuten juutalaisuuteen, kristinuskoon ja islamiin ja niiden vaikutukseen ja historiaan Euroopassa.

Oppilasta kannustetaan kunnioittamaan omaa ja toisen pyhää sekä käyttäytymään asianmukaisesti erilaisissa uskonnollisissa tilaisuuksissa ja tilanteissa. Oppilasta ohjataan perehtymään opiskeltavan uskonnon eettisiin opetuksiin ja eri uskontoja yhdistäviin eettisiin periaatteisiin ja ymmärtämään ihmisoikeuksiin ja erityisesti YK:n Lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyviä arvoja yksilön ja yhteisön näkökulmasta. Oppilasta ohjataan arvioimaan tekemiään valintoja ja pohtimaan toiminnan taustalla vaikuttavia arvoja eettisten periaatteiden ja kestävän tulevaisuuden näkökulmasta. Oppilaalle luodaan mahdollisuuksia keskustella eettisistä kysymyksistä, ilmaista rakentavasti ajatuksiaan ja tunteitaan sekä harjoitella perustelemaan omia näkemyksiään. Edelleen oppilasta autetaan ja tuetaan muodostamaan ja vahvistamaan myönteistä maailmankatsomusta, itsetuntoa ja luottamusta elämään.

Opetussuunnitelman perusteissa uskonnon opetus jakautuu kolmeen sisältöalueeseen. Ne ovat 1) suhde omaan uskuntoon, 2) uskontojen maailma, joka tarkoittaa muun muassa perehtymistä muihin uskontoihin ja katsomuksiin ja 3) hyvä elämä, jonka sisältönä ovat esimerkiksi ihmisarvo, elämän kunnioittaminen ja luonnon vaaliminen. Eri uskontojen oppimääräkuvauksissa tarkennetaan kaikille yhteisiä sisältöjä oppilaan oman uskonnon luonteen mukaisesti. Opetussuunnitelman perusteissa kuvataan viisi uskonnollista vaihtoehtoa opetuspainotuksineen: evankelisluterilainen uskonto, ortodoksinen uskonto, katolinen uskonto, islam ja juutalainen uskonto. Paikalliset opetussuunnitelmat laaditaan perusteiden yhteisten tavoitteiden, sisältökuvausten ja eri uskontojen tarkennettujen oppimääräkuvausten pohjalta.

4

ARVIOINTI

4.1

Virsisvisan järjestämisen oikeudelliset lähtökohdat

Saadun selvityksen mukaan Opetushallitus oli osallistunut Virsisvisan järjestämiseen lähettämällä kouluille visasta tiedotteen, jonka otsikkona oli ”Virret kuuluvat suomalaiseen kulttuuriperintöön”. Tiedotteen mukaan Virsisvisan eri etenemisvaiheet (koulu- ja paikallis-, alue- ja finaaliveitit) ovat parhaimmillaan luonteva osa koulun ja seurakunnan yhteistyötä esimerkiksi niin, että opettajat hoitavat kouluvisan käytännön toteutuksen yhteistyössä paikallisen evankelisluterilaisen seurakunnan työntekijän kanssa.

SLK ry:n Virsisvisan 2014–2015 järjestämistä koskevassa tiedotteessa visan verkkosivuilla annettiin ohjeita visaan osallistumisesta (”laulata virsiä luokassasi, virret liittyvät opetuksellisesti useisiin oppiaineisiin”) sekä eri oppiaineisiin sovellettavia toimintavinkkejä, esimerkiksi äidinkieleen (”näytellään virsiä”) ja uskuntoon (”leikitään virsillä kirkkoa, uskonnollista toimitusta, seuroja, juhlia”). Toimintavinkkejä on sittemmin muokattu niin, että niistä on poistettu nimenomaiset oppiaineotsikot.

Asiassa on siis kysymys siitä, voiko Virsisvisan järjestäminen kouluissa olla vastoin opetuksen tunnustuksettomuutta ja vaarantaako se oppilaiden uskonnon- ja omantunnon vapautta. Koska opetuksen järjestäjän tulee toteuttaa opetus opetussuunnitelman mukaisesti ja

opettajan velvollisuus on noudattaa opetussuunnitelmaa, on asiaa arvioitava myös opetussuunnitelman toteutumisen kannalta. Edelleen kyse on siitä, onko Opetushallitus mahdollisesti rikkonut julkiselle vallalle asetettua puolueettomuuden vaatimusta tiedottamalla ja rohkaisemalla kouluja osallistumaan Virsivisaan.

Perustuslain 11 §:n mukaan jokaisella on uskonnon- ja omantunnonvapaus, johon sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi jo vuonna 1982 olevan epäilyksetöntä, että perustuslain turvaa nauttivaan uskonnonvapauteen kuuluu, ettei ketään voida ilman perustuslain säätämisyjärjestyksessä annetun säännöksen tukea velvoittaa vasten tahtoaan osallistumaan uskonnonharjoitukseen. Perustuslakivaliokunnan mukaan tämä vapaus uskonnosta koskee kaikkia kansalaisia ja on periaatteessa riippumaton uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydestä, koska uskonnolliseen yhdyskuntaankaan kuuluvia henkilöitä ei voida pakottaa osallistumaan uskonnollisiin menoihin (PeVL 12/1982 vp).

Uskonnon harjoittamiseksi katsottava toiminta on siten myös koulussa vapaaehtoista kaikille riippumatta siitä, kuuluuko henkilö kirkkoon vai ei. Kirkkoon kuuluvien oikeus saada ja velvollisuus osallistua koulun uskonnonopetukseen perustuu uskonnonvapaus- ja perusopetuslakien nimenomaisiin säännöksiin.

Opetuksessa ja kasvatuksessa tulee yleisesti kunnioittaa yksilön vakaumusta, lapsen oikeuksia ja huoltajan oikeutta vastata lapsen kehityksestä. Perustuslain 6 § sisältää uskontoon tai vakaumukseen perustuvan syrjinnän kiellon, josta seuraa julkisen vallan käyttöön kohdistuva velvoite kohdella tasapuolisesti kaikkia uskonnollisia yhdyskuntia tai maailmankatsomuksellisia suuntauksia. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on uskonnon ja omantunnonvapautta kouluissa koskevassa ratkaisukäytännössään korostanut sopimusvaltioiden laajaa harkintamarginaalia, jonka vuoksi sopimusvaltiot voivat periaatteessa pitkälti itse määritellä sen, miten ne opetuksen ja koulutuksen alalla ottavat huomioon vanhempien oikeuden varmistaa lapsilleen heidän vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus. Tapauksessa Folgerö ym. EIT totesi muun ohella, että opetusohjelman laatiminen ja siitä päättäminen kuului sopimusvaltioiden toimivaltaan. Valtiolla on samalla velvoite huolehtia siitä, että opetusta ja koulutusta annetaan objektiivisella, kriittisellä ja moniarvoisella tavalla.

Perustuslakivaliokunta on viimeaikaisessa mietinnössään (PeVM 2/2014 vp) ottanut perustuslain ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten näkö-kulmasta kantaan uskonnon ja omantunnon vapauden huomioon ottamiseen koulujen tilaisuuksissa. Mietinnössä todetaan muun ohella seuraavaa:

Perustuslakivaliokunnan mielestä perustuslaista tai Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ei johdu vaatimusta poistaa koulun toiminnasta kaikkea uskontoon viittaavia elementtejä sisältävää ainesta. Pitkälle viety uskonnollista alkuperää olevien perinteiden välttäminen ei valiokunnan mielestä myöskään edistä uskonnollista suvaitsevaisuutta. Sen sijaan koulujen toiminnassa ja niitä koskevassa ohjauksessa on tärkeää ottaa huomioon keskeiset Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ilmenevät periaatteet, kuten indoktrinaation kieltö, julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus sekä uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus.

Edellä esitetyn valossa perustuslakivaliokunta ei näe tarvetta muuttaa kantaansa koulun perinteisten juhlien osalta. Tällaisia juhlia ei siten esimerkiksi niihin mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta voida pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina. Perustuslakivaliokunta katsoo, että muitakin vastaavia sinänsä uskonnollista alkuperää olevia traditioita voi sisältyä koulun perinteisiin juhliin.(...) Sellaiset uskonnon harjoittamiseksi katsottavat tilaisuudet (esim. sisällöltään uskonnolliset päivänavaukset ja ohjatut ruokarukoukset), joita mahdollisesti järjestetään osana koulun normaalia päivittäistä toimintaa, voivat sen sijaan muodostua etenkin

julkisen vallan neutraalisuuden vaatimuksen ja indoktrinaatiokiellon näkökulmasta ongelmallisiksi. Jos koulussa järjestetään uskonnollisia päivänavauksia, tulee myös näiden ajankohdista tiedottaa etukäteen ja samalla huolehtia, että jokaisella on mahdollisuus olla osallistumatta näihin tilaisuuksiin.

Perustuslakivaliokunnan mielestä on kaiken kaikkiaan olennaista, että oppilaalle tai hänen huoltajalleen jää todellinen ja aito vapaus valita, osallistuuko oppilas uskonnollista ainesta sisältäviin koulun tilaisuuksiin. Koulujen on tilaisuuksien aikana mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vaihtoehtoista ja mielekästä toimintaa. Lisäksi julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan se, että tilaisuuksiin osallistumisesta tai osallistumatta jättämisestä ei aiheudu oppilaalle leimautumista tai muita haitallisia seurauksia.

4.2 Opetuksen tunnuksettomuus, opetussuunnitelman tavoitteet ja Virsivisaan osallistumisen vapaaehtoisuus

Sekä voimassa olevan että ensi vuonna voimaan tulevan uuden perusopetuksen opetussuunnitelman mukaan – joita käsiteltiin jaksoissa 3.2 ja 3.3 – uskonnon opetukseen sisältyy opiskeltavan uskonnon pyhiin kirjoihin, kertomuksiin, rituaaleihin ja tapoihin tutustuminen. Näihin kuuluvat myös virret, hengelliset laulut ja kirkkomusiikki. Tämänryppisten asioiden opiskelu ei siis lähtökohtaisesti tarkoita sitä, että uskonnon opetus olisi tunnustuksellista evankelisluterilaisen tai jonkin muun opiskeltavan uskonnon kohdalla.

Kun arvioidaan opetuksen tunnustuksellisuutta, on myös otettava huomioon perustuslakivaliokunnan edellä esittämät näkökohdat. Esimerkiksi koulun perinteisiä juhlia ei niihin mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta voida pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina. Valiokunnan mukaan myös muita vastaavia, sinänsä uskonnollista alkuperää olevia traditioita voi sisältyä koulun perinteisiin juhliin. Käsitelmäni mukaan tämä voi tarkoittaa esimerkiksi koulun juhlassa esitettävää kuvaelmaa. Tähän kytkeytyy mielestäni se, että yleiseen kulttuuriperintöön kuuluvia musiikkiesityksiä, näytelmiä, niihin liittyvää tarpeistoa jne. voidaan harjoitella tai valmistaa muutoinkin kuin uskonnon opetuksessa.

Virsisian luonnetta arvioitaessa esitetyillä näkökohdilla on merkitystä siksi, että visan ensivaiheessa opeteltaviin 20 virteen sisältyy perustuslakivaliokunnan tarkoittamia, yleiseen kulttuuritraditioon kuuluvia ja koulussa järjestettävissä tilaisuuksissa esitettäviä virsiä, kuten Jo joutui armas aika eli Suvirsi ja Enkeli taivaan. Toisaalta Virsisivissa on kyse varsinkin uskonnollisävytteisestä kilpailusta. Jo kilpailun alkuvaiheen 20 virren joukkoon sisältyy useita sellaisia virsiä, joita ei välttämättä yleisesti tunneta, ja kilpailun jatkovaiheissa tämä piirre näyttää korostuvan. Oma asiansa on myös se, että vaikka jokin virsi yleisesti tunnustetaan, käytännössä tämä tarkoittaa usein vain yhtä tai muutamaa säkeistöä, mutta harvat osaavat näitäkään virsiä siinä laajuudessa kuin esimerkiksi Virsisivissa menestyminen edellyttää.

Kun arvioidaan Virsisian tunnustuksellisuutta, lähtökohtana voidaan mielestäni pitää muun muassa Suomen evankelisluterilaisen kirkon verkkosivuilla (www.evl.fi) esitettyä virren määritelmää. Virrellä tarkoitetaan yhteislauluksi sopivaa, sisällöltään hengellistä laulua ja niiden laulaminen on yhtä aikaa julistusta, opetusta, sielunhoitoa, rukousta ja yhteyden kokemista. Myös Opetushallituksen ohjeissa (Dnro 3/012/2014) on viitattu virsiin uskonnonharjoittamisen muotona. Siten pidän selvänä, että virsien laulamiseen sisältyy aina lähtökohtaisesti voimakas uskonnon harjoittamiseen viittaava elementti. Virsisian järjestäjäorganisaation mukaan sen missiona onkin vahvistaa lasten kristillistä identiteettiä ja sitoutumista seurakuntaan.

Toisaalta on selvää, että opetuksen järjestäjän tulee toteuttaa opetus opetussuunnitelmien mukaisesti ja opettajan velvollisuus on noudattaa opetussuunnitelmaa, joka ei saa sisältää tunnustuksellisuutta uskonnon opetuksessa. Evankelisluterilaisen uskonnon opetuksen sisältöä ajatellen Virsisivian osallistuminen merkitsee myös sitä, että uskonnon opetuksen

yksi osa-alue painottuu opetuksen muiden sisältöjen kustannuksella. Kun visa syventää opetuksen yhtä osa-aluetta, tämä vaikuttaa käänteisesti uskonnon opetuksen muihin tavoitteisiin ja sektoreihin.

Opetushallituksen tiedotteessa onkin korostettu Virsivisaan osallistumisen vapaaehtoisuutta. Tähän liittyy osaltaan se, millä tavoin visasta tiedotetaan oppilaille ja huoltajille sekä miten selvitetään heidän kantansa asiaan. Mikäli koulu tai luokka osallistuu Virsivisaan, pidän välttämättömänä, että osallistumisjärjestelyt ovat käytännössä sellaiset, että ne turvaavat oppilaiden omantunnon- ja uskonnonvapauden täysimääräisen toteutumisen ja samalla kunnioittavat oppilaan huoltajien vakaumusta. Vaikka oikeus perheen katsomuksellisen vakaumuksen kunnioittamiseen opetuksessa kuuluu vanhempien oikeuksiin, on kyse toisaalta ja samalla lapsen oikeudesta. Perusoikeudet kuuluvat myös lapsille yhdenvertaisesti. Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa painotus on nimenomaan lapsen uskonnonvapaudessa, jota vanhemmat voivat ohjata sopusoinnussa lapsen kehitystasoon nähden. Lapsen näkemykset tulee kuitenkin ottaa vakavasti: LOS 12 artikla suojelee kaikkien lasten, jotka kykenevät muodostamaan näkemyksiä, oikeutta ilmaista ne vapaasti kaikissa lasta koskevissa asioissa. Tähän sisältyvät myös uskontoa koskevat asiat (ks. Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja, Helsinki 2011, s.147).

Edelleen lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:n mukaan lapsen huoltajan on turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi siten kuin 1 §:ssä säädetään, missä tarkoituksessa huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista. Myös perusopetuslain 3 §:n 3 momentissa on asetettu opetuksen järjestäjälle velvoite toimia yhteistyössä kotien kanssa. Koulun tehtävä on siten antaa huoltajille tietoa lapsen koulunkäynnistä niin, että he voivat seurata lapsensa oppimista ja koulunkäyntiä ja varmistua siitä, että opetuksessa kunnioitetaan perheen elämäntilannesta. Yhteistyön merkitys korostuu, kun kyse on esimerkiksi Virsivisaan osallistumisen kaltaisesta koulun normaalista arjesta poikkeavasta tapahtumasta. Käsitykseni mukaan onkin perusteltua, että opetuksen järjestäjä nimenomaisesti selvittää myös huoltajien näkemykset siitä, osallistuuko lapsi Virsivisaan. Suunnitellusta osallistumisesta tulee riittävän ajoissa tiedottaa huoltajia ja samalla huolehtia, että visaan osallistuminen on aidosti ja todellisesti vapaaehtoista, perheen vakaumusten ja näkemysten mukaista sekä vastaa huoltajien käsitystä uskonnon opetuksen opetussuunnitelman mukaisesta painottamisesta. Kilpailu ei saa häiritä siihen osallistumattomien opetusta ja heille tulee tarvittaessa järjestää muuta vaihtoehtoja ja mielekästä toimintaa.

Virsivisaa käsittelevillä verkkosivuilla on esitetty erilaisia harjoitusmuotoja, jotka koskevat yhtäältä uskonnon opetusta, toisaalta muita oppiaineita kuten äidinkieltä, musiikkia, kuvaamataitoa ja liikuntaa. Viimeksi mainittujen yhteydessä mainitaan muun muassa virsien näyttelemisen, sanatehtävät, virsien soittaminen, virsiä käsittelevä levyraati, virsien kuvittaminen ja liikunta virsien mukaisesti.

Myös muiden oppiaineiden kuin uskonnon opetuksen osalta pätee edellä todettu siitä, että visan järjestäjien on nimenomaisesti selvitettävä huoltajien ja oppilaiden kanta asiaan. Tällöinhän oppilaiden piiri laajenee, koska muiden oppiaineiden opetukseen osallistuvat eri uskontokuntien edustajat ja oppilaat, jotka opiskelevat elämäntilannetietoa. Samasta syystä tulee kiinnittää erityistä huomiota Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä esitettyihin linjauksiin. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 9 artiklan tulkinnassa on katsottu uskonnonvapauden kuuluvan yksilön oikeus olla joutumatta tilanteisiin, joista voi seurata vakavaa leimautumisen vaaraa tai joissa julkisen vallan neutraalisuus uskontojen ja vakaumusten suhteen merkittävästi vaarantuu. Negatiiviseen uskonnonvapauden liittyen tuomioistuin on painottanut yksilön oikeutta olla tuomatta esiin omaa vakaumustaan ja valtion pidättäytymistä omalla toiminnallaan aiheuttamasta tilanteista, joissa henkilön vakaumus paljastuu (ks. esim. Grzelak v. Puola, 22.11.2010).

Opetushallituksen näkemyksen mukaan se ei ole rikkonut julkiselle vallalle asetettua puolueettomuuden vaatimusta, kun sen tiedotteessa oli korostettu visaan osallistumisen vapaaehtoisuutta ja sitä, ettei visa ole sidottu minkään oppiaineen opetukseen. Opetushallituksen mukaan se pyrkii kuitenkin vastaisuudessa varmistamaan, ettei sen viittaamiin tietolähteisiin sisälly virheellistä informaatiota.

Saatan edellä esittämäni näkemykset Opetushallituksen tietoon.

4.3

Opetusneuvos Pekka Iivosen esteellisyys

Yleisesti totean, että esteellisyyssperusteita arvioitaessa on otettava huomioon sekä subjektiivinen puolueettomuus että objektiivinen puolueettomuus. Subjektiivisella puolueettomuudella tarkoitetaan esteellisyyssarvioinnin kohteena olevan virkamiehen henkilökohtaista suhdetta käsiteltävään asiaan; objektiivisella puolueettomuudella puolestaan sitä, onko ulkopuolisella perusteltua syytä epäillä virkamiehen puolueettomuutta. Objektiivisessä puolueettomuudessa ei edellytetä sitä, että asianomainen olisi tosiasiallisesti toiminut puolueellisesti, riittävää esteelliseksi arvioimiseen on se, että ulkopuolisella on perusteltu aihe epäillä tällaisen mahdollisuuden olemassa oloa.

Katson samoin kuin Opetushallitus, että opetusneuvos Pekka Iivosen menettely on voinut synnyttää ulkopuolisille vaikutelman, joka on vaarantanut luottamusta hänen puolueettomuuteen asiassa. Mielestäni Iivosen tulee kuitenkin katsoa olleen asiassa vielä vahvemmin esteellinen kuin mihin tämä hallintolain 28 §:n 1 momentin 7. kohdan mukainen yleislausekkeen mukainen objektiivisesti arvioitava esteellisyys viittaa. Toisin kuin Opetushallitus, katson, että opetusneuvos Iivosen esteellisyys on perustettavissa myös hallintolain 28 §:n 1 momentin 5. kohdan niin sanottuun yhteisöjääviin. Edelleen, mielestäni esteellisyyttä tulee tässä tapauksessa arvioida myös edellä mainitun subjektiivisen puolueettomuustestin kannalta, kun otetaan huomioon opetusneuvos Iivosen taustayhteydet Virsivisaan ja sitä järjestävään yhdistykseen.

Opetusneuvos Iivonen on SLK ry:n johtokunnan jäsen. SLK ry:n keskeisenä toiminta-ajatuksena on edistää lasten kasvatustyötä kristilliseltä arvopohjalta ja vahvistaa kristillistä identiteettiä ja sitoutumista seurakuntiin. Virsivisa puolestaan on SLK ry:n hanke. Tällaisenaan järjestön toiminta-ajatus ja Virsivisan luonne eroavat julkiselle vallalle asetetusta neutraalisuusvaatimuksesta suhteessa erilaisiin uskonnollisiin ja maailmankatsomuksellisiin näkemyksiin. Se, että opetusneuvos Iivonen on virkamiehenä ollut mukana edistämässä sellaisen yhdistyksen hanketta, jonka yhdistyksen johtokuntaan Iivonen itse kuuluu, tulee mielestäni vähintäänkin hyvin lähelle yhteisöjäävin kieltämää asetelmaa, jossa virkamiehen menettelystä on odotettavissa erityistä hyötyä edustamalleen yhteisölle. Huomioon tulee ottaa edelleen se, että SLK ry:n tiedotteessa on Opetushallituksenkin näkemyksen mukaan ollut osittain uskonnonvapautta koskevan perusoikeuden vastaisia tietyn uskonnon harjoittamiseksi katsottavia toimintavinkkejä.

Katson, että opetusneuvos Pekka Iivosen olisi tullut ymmärtää katsoa itsensä asiassa esteelliseksi. Hänen olisi tullut pidättäytyä Virsivisasta tiedottamisesta ja siirtää asia esimiehensä kautta jonkun toisen, esteettömän, virkamiehen hoidettavaksi. Saatan käsitykseni opetusneuvos Iivosen ja Opetushallituksen tietoon.

4.4

Opetusneuvos Pekka Iivosen esiintyminen tv-ohjelmassa

Asiassa arvosteltiin myös opetusneuvos esiintymistä ja lausumaa medialähetysjärjestö IRR-TV:n video-ohjelmassa. Iivosen selvityksen perusteella katson kyseen ollen lähinnä huonosti harkitusta sanojen valinnasta, joten asia ei anna aihetta tältä osin enempään toimenpiteisiin.

Totean kuitenkin yleisellä tasolla seuraavan.

On itsestään selvää, että perustuslain 12 §:ssä turvattu sananvapaus kuuluu myös virkamiehelle. Samalla valtion virkamieslain 14 §:n mukaan virkamiehen on muun ohella suoritettava tehtävänsä asianmukaisesti ja viivytyksettä ja käyttäytyttävä asemansa ja tehtäviensä edellyttämällä tavalla. Siten sellaiset kärjistyksiset ja sanavalinnat, jotka esimerkiksi tiedotusvälineille sallitaan, eivät kuitenkaan välttämättä sovi virkamiehen esittämiksi. Kun virkamies julkisesti esittää mielipiteitään virkatehtäviinsä kuuluvissa asioissa, häneltä edellytetään korostetun asiallista käyttäytymistä. Virkamiehen asema voi myös asettaa hänelle tavallista kansalaista enemmän rajoituksia sananvapauden käyttämiselle muutoinkin kuin virantoimituksessa. Virkamiehen tulee yleisesti varoa sellaisen käsityksen syntymistä, että hänellä olisi toimintaansa ohjaavia ennakoasenteita.

4.5

Seurakuntavaalien ennakkoäänestyksen järjestäminen toisen asteen oppilaitosten tiloissa

Kantelukirjoituksessa (2469/4/14) arvosteltiin Opetushallituksen menettelyä rohkaista yhdessä Kirkkohallituksen kanssa lähettämälläan kirjeellään keskiasteen oppilaitoksia mahdollistamaan syksyn 2014 seurakuntavaalien ennakkoäänestyksen oppilaitosten tiloissa.

Totean, että sanottu menettely on ollut kantelukirjoituksen johdosta valtioneuvoston oikeuskanslerin arvioitavana. Ratkaisussaan (11.7.2014, dnro OKV/572/1/2014) apulaisoikeuskanslerin sijainen katsoi, ettei asia antanut aiheutta toimenpiteisiin. Tähän nähden sekä tässä asiassa saadussa Opetushallituksen selvityksessä esitettyihin perusteluihin viitaten katson, ettei asia myöskään minun puoleltani anna aiheutta enempään.

Asian arvioinnissa olen ottanut huomion myös sen, että tässä asiassa on kyse oleellisesti eri kysymyksestä kuin niissä oikeusasiamiehen laillisuusvalvontaratkaisuuissa (ks. esim. dnro 4607/4/12, dnro 2009/4/96, dnro 3403/2/08), joissa on otettu kantaa seurakunnan tilojen käyttöön äänestys- tai kutsuntapaikkoina. Näihin ratkaisuihin viitaten totean yleisesti, että perustuslain 14 §:n mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Äänestyspaikkoja valittaessa tulee huolehtia muun ohella huolehtia siitä, että äänestäminen voi tapahtua luotettavasti ja sujuvasti, esteettömissä ja helposti saavutettavissa tiloissa.

5

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 4.2 ja 4.3 esittämäni käsitykset Opetushallituksen ja opetusneuvos Pekka livosen tietoon.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni Opetushallitukselle ja opetusneuvos Pekka livoselle.